

ТЕМА 6. ФРАНКСЬКА ДЕРЖАВА

1. Виникнення франкської держави. Періодизація.
2. Встановлення феодального ладу у Франкській державі.
3. Реформа Карла Мартела.
4. Центральні органи влади у Франкській державі.
5. Місцеві та судові органи влади у Франкській державі.
6. Розпад Франкської держави.

1. Виникнення франкської держави. Періодизація.

Територія Франкської держави в різні часи її існування змінювалася. На початку утворення до неї належали західна частина Німеччини, північно-східна частина Франції, частково Бельгія. З часом до складу її території були включені Південна Німеччина, Північна Іспанія, Північна Італія, Австрія, Словенія тощо.

Виникнення Франкської держави слід безпосередньо пов'язувати з наступними факторами:

- глибока соціально-економічна криза в Західній Римській Імперії в 5 ст., яка безпосередньо захопила серце майбутньої Франкської держави - Галлію; масові заворушення рабів та колонів;
- зовнішня небезпека, що виходила від германських племен (вестготів, остготів, франків тощо).

Скориставшись військовою неспроможністю Риму, салічні франки в кінці 5 на поч. 6 ст. захопили одну з найбагатших римських територій - Галію.

Виникнення класового суспільства у франків і, як результат, виникнення держави було перш за все пов'язано з майновою диференціацією, що виникла в результаті воєнних дій. Кожен з військових походів давав можливість все більшого збагачення військово-племінної знаті, чим посилював майновий розрив між нею і рештою населення.

Після завоювання території Галії почався процес розподілу земель. *Основною формою організації населення і низовою ланкою суспільного устрою*

виступала община - марка. До складу марки входили вільні франки, які були пов'язані між собою за родовою або територіальною ознакою.

Корінне населення Галії підпало під владу завойовників і, не дивлячись на чисельну перевагу, опинилося в положенні залежного. Однак, поступово відбувався процес зближення місцевої аристократії з військово-родовою аристократією франків. При цьому проходить процес реформування родоплемінної організації країни. Поступово утворюються нові суспільні інститути, перш за все *військовий вождь країни - король* та безпосередньо підлегла йому дружина. Новоутворені інститути влади вже не співпадали безпосередньо з населенням та формами його самоорганізації (народними зібраннями). Перехід до такої суспільної організації пов'язаний перш за все з необхідністю зберегти за допомогою військової сили завойовану країну та встановити в ній порядок.

Виникнення держави у франків пов'язано з іменем одного з військових вождів - *Хлодвіга (486-511)*, під керівництвом якого була завойована більша частина Галії. Підкоривши Галлію, Хлодвіг разом з дружиною почав формувати основні інститути публічної влади, а також прийняв християнство, що забезпечило йому підтримку з боку місцевого населення та католицької церкви.

Основні етапи розвитку держави Франків:

- 5 - 6ст. завоювання Галії і утворення Франкської держави королем Хлодвігом;
- 6 - 7 ст. - монархія Меровінгів;
- 8 - пер.пол 9 ст. - монархія Каролінгів.

2. Встановлення феодального ладу у Франкській державі.

Основною рисою розвитку франкського суспільства за часів династії Меровінгів (6-7 ст.) слід вважати виникнення і розвиток феодалізму.

Особливістю Франкської країни був її соціально-етнічний розподіл на два регіони : Франкський (Північна Франція) та Гальський (Південна Франція),

з кордоном по річці Луара. До річч, такий поділ до сьогодні має відображення у житті сучасної Франції.

Встановлення феодального ладу в країні теж мало певні особливості: франки вступали в епоху феодалізму з первіснообщинного ладу, а галли - з рабовласницького. Дві паралельні системи здійснювали вплив одна на одну, прискорюючи процес розвитку нової формації.

Одним з каталізаторів зміцнення феодального ладу в країні та утворення великих феодальних володінь стала боротьба між синами Хлодвіга за верховну владу в країні, яка значно послабила королівську владу. Внаслідок міжусобних воєн, які продовжувалися більше 100 років, держава розпадалася а декілька окремих територій. Починаючи з 7 століття, почався процес стабілізації, який був пов'язаний з припиненням воєн. Однак, королівська влада була змушена “відкупатися” від місцевої знаті землею взамін за визнання верховної влади. Таким чином виникло поняття “аллоду” - земельна власність, яка могла вільно передаватися у спадок, відчужуватися тощо. Широкого розмаху дістав процес наділення землею військових дружинників, перетворення їх на феодалів.

Поступово зростали також земельні володіння церкви.

Основною ланкою суспільної структури з початку утворення держави була община - *марка*, якій належало право власності на землю. Однак, поступово починає впроваджуватися приватна власність на землю, наслідком якого стало майнове розшарування членів общини. Одним з результатів перетворення землі на приватну власність стає обезземелення селян, що в свою чергу тягло поступове обмеження їх свободи.

Розповсюдженою формою регулювання відносин між землевласниками (феодалами) та безземельними селянами був *договір прекарія*, який передбачав передачу землі господарем в користування селянину за виконання повинностей: обробка поля феодала, виплата частки врожаю тощо.

Одним з особливих видів прекарію був “*наданий прекарій*”, суть якого полягала в даруванні обіднілим селянином своєї землі феодалу, який повертав її селянину з додатковим наділом на правах користування.

В період монархії Меровінгів виникає також *система патронату*, яка фактично була ідентична з інститутом “наданого прекарію”.

Таким чином, більша частина населення була закріпачена і перетворилася на залежних селян - сервів. Сервами також стали і раби та колони, більшість яких проживало на півдні.

В результаті процесу феодалізації виникають два основних класи у франкському суспільстві: *феодала та серви* (залежні).

3. Реформа Карла Мартела.

Зміцнення феодального ладу не сприяло зростанню королівської влади, і в кінці 7 ст. королі майже повністю були відсторонені від державної влади, яка сконцентрувалася в руках феодальної знаті, перш за все майордома (управляючого королівським палацом, пізніше - найвищої посадової особи держави).

Одним з таких майордомів, Карлом Мартелом, було проведено важливі реформи в соціально-політичній структурі тогочасного франкського суспільства.

Основною метою реформи було підсилення центральної влади та забезпечення зовнішньої безпеки країни.

Суть реформ:

- утворено регулярне кінне військо, яке було покликане протистояти арабській кінноті (зовнішньому ворогу франків) та сприяти укріпленню королівської влади в середині країни;
- було скасовано інститут аллоду (передачі землі у повну власність). Замість цього було введено інститут бенефіцію - передача землі у позитивне користування під умовою збереження вірності королю та виконання певних обов'язків (несення військової служби).

Серед *наслідків* реформи слід відзначити:

1) *формування васалітету* як особливої системи підпорядкованості феодалів. Суть васалітету полягала у передачі одним феодалом (сеньйором)

іншому феодалу (васалу) земельної ділянки у володіння та у виконанні певних обов'язків васала на користь сеньйора (військова служба, адміністративні функції, прийняття участі у суді сеньйора тощо). При цьому зберігалось право верховної власності сеньйора на цю ділянку і за невиконання васалом своїх обов'язків ділянка могла бути відібрана.

2) *збільшення імунітетних прав* сеньйорів, які полягали у вилученні власності феодала разом з сервами із-під юрисдикції органів державної влади і передання йому права здійснювати адміністративні, фінансові, судові функції.

Реформа Карла Мартела також сприяла тимчасовому посиленню центральної влади, укріпленню зовнішньої безпеки, стабілізації відносин між королем і феодалами в середині країни.

Починаючи з 751 року, в країні пройшла зміна династії і королем став син Карла Мартела Піпін, який заклав початок династії Каролінгів. Найвищого розвитку Франкська держава досягла при Карлі Великому, який завоював більшу частину Західної Європи і був проголошений імператором.

4. Державний лад Франкської держави.

Главою держави у франків виступав *король*, який отримував титул шляхом передачі його у спадок від батька до старшого сина. В руках короля концентрувалася законодавча, виконавча, судова, військова влада. Однак на різних етапах державотворення ступінь фактичного здійснення монархом своїх владних повноважень був різний. Так, в останній період монархії Меровінгів (кін. 7 ст.) король був фактично номінальною фігурою, а влада була сконцентрована в руках майордома. З часу утвердження на престолі династії Каролінгів верховна влада була сконцентрована в руках короля та членів королівської ради (міністеріалів).

Однією з найважливіших державних посад в країні був *майордом*, якого слід вважати першим міністром. За часи правління Меровінгів (6-7 ст.) носії цієї посади перетворилися у фактичних керівників усіма державними справами, поступово відсторонюючи королів від ведення справ. Особливість цієї посади

полягала в тому, що її, як і титул короля, успадковували. В 751 році майордом Піпін, син Карла Мартела, став не лише фактичним главою держави, але й формальним, оскільки його обрали королем. Починаючи з другої половини 8 ст., посада майордома була скасована.

До центральних органів управління також слід віднести *Королівську Раду*, яка була найвищим дорадчим та виконавчим органом, до складу якої входили міністеріали - посадові осіб, які здійснювали керівництво певними галузями.

Серед міністеріалів потрібно виділити наступні посади.

Пфальцграф - керуючий королівськими слугами, який з часом очолив королівський двірцевий суд.

Тезаурарій - казначей короля, керуючий фінансами. Враховуючи те, що особиста казна короля і державна скарбниця були об'єднані, тезаурарія слід вважати також державним казначеєм і міністром фінансів.

Маршал - спочатку утворення посади виконував функції керівника королівської стайні, згодом перетворився у командувача кіннотою.

Архікапелан - придворний священик, один з основних членів королівської ради.

Особливостями організації системи центральних органів влади було:

- відсутність розподілу влади на законодавчу, виконавчу, судову;
- зрощення двірцево-обслуговуючого апарату з апаратом виконавчої влади, що дістало свій прояв у поєднанні вищих державних та придворних посад;
- поєднання дорадчих і адміністративних функцій.

5. Місцеві та судові органи влади у Франкській державі.

Організація місцевих органів управління полягала у наступному. З точки зору *адміністративно-територіального устрою* країна була розділена на округи (паги). Управління округом здійснював призначуваний королем *граф*, який поєднував цивільне керівництво та військове командування.

Територія паги поділялася на *сотні*. На чолі сотні з початку утворення країни стояли виборні особи, однак вже Мервінгам вдалося замінити їх на призначуваних чиновників - *центенаріїв та вікаріїв*. Вказані посадові особи фактично підпорядковувалися безпосередньо графам і фактично дублювали їх функції на території сотні.

Низовою ланкою адміністративно-територіального устрою виступала сільська община - *марка*, на території якої діяли самоврядні органи управління.

Окремо слід зазначити про існування перших регіональних утворень - *герцогств* - які об'єднували по декілька округів. Герцогам, які призначалися королівською владою, підпорядковувалися графи, і вони фактично дублювали їх компетенцію на території герцогства. Одним з найважливіших повноважень було командування з'єднаним військовим ополченням. Герцогства утворювались, як правило, в прикордонних територіях країни. У східних областях франкської держави герцогами були колишні племінні вожді, які виконували владні повноваження на території проживання власного племені.

Особливістю територіальної організації влади була поступова заміна принципів її діяльності з адміністративного на феодальний. Суть цього процесу полягала у збільшенні земельних володінь окремих феодалів з одночасним збільшенням імунітетних прав. Імунітетні права передбачали вилучення із-під юрисдикції місцевих органів влади землеволодіння феодала з делегування останньому адміністративних, фінансових, судових, поліцейських, військових владних повноважень. Поступово уповноважені короля - герцоги і графи - ставали найбільшими землевласниками в своєму територіальному окрузі за рахунок пожалування королів. Часто територія їх феоду співпадала з територією їх адміністративного округу. З часом було введено правило, згідно з яким графом чи герцогом міг стати лише землевласник з відповідного адміністративного округу. При цьому все частіше посада почала передаватись у спадщину і поступово стала розглядатись як титул. Герцоги і графи стали безпосередніми васалами короля. В свою чергу вони залишали собі частину

земельного володіння - домен - у особистому володінні, а іншу частину передавали у якості феоду іншим землевласникам, які ставали їх васалами.

Таким чином, завершився процес трансформації територіально-адміністративного устрою на систему феодального устрою, яка була базована на системі сюзернітету-васалітету.

Найвища судова влада належала монарху, який здійснював її разом з вищими посадовими особами та представниками аристократії.

Вищим судовим органом вважалася *Королівська Рада*, до компетенції якої входив розгляд справ про найтяжчі злочини та правопорушення.

Основною судовою ланкою судової системи були т.з. *суди сотен - мальберги*. Вони вирішували більшість категорій цивільних і кримінальних справ. Формування мальбергу відбувалося на загальних зборах вільних людей, яке обирало рахінбургів (суддів). Суд проходив під голосуванням виборного голови тунгіна. На засіданні суду були присутні всі вільні жителі сотні, а також уповноважені короля, які слідкували за дотриманням процедури судочинства.

Поступово уповноважені короля стають головами відповідних судів, які самі призначали на посади суддей.

З розвитком феодалізму права судової влади в межах своїх володінь перебирають сеньйори, які здійснюють їх особисто через призначених осіб.

6. Розпад Франкської держави.

На початку 9 століття Франкська держава за часів правління Карла Великого перетворилася у домінуючу в Європі. Територія охоплювала Францію, Південно-Західну Німеччину, Північну Італію, Австрію, Словенію, Північну Іспанію, Бельгію, Люксембург тощо. Король Карл Великий прийняв титул Імператора Заходу. У країні фактично не було адекватних по силі ворогів. Однак вже в часи розквіту відчувалося приближення скорого упадку імперії.

Основними *причинами* розпаду країни були:

- відсутність сильного зовнішнього ворогу;

- багатонаціональний характер країни, з відсутністю об'єднуючих факторів;
- натуральний характер економіки з відсутністю господарських зв'язків між окремими частинами країни.

В 843 році онуками Карла Великого Карлом Лисим, Людовіком Німецьким і Лотарем було заключено договір про розподіл території Франкської держави на Західно-Франкське, Східно-Франкське королівства і Імперію. Цим договором фактично було припинено існування наймогутнішої в Європі на той період країни. Утворені згідно з договором Західно-Франкське та Східно-Франкське королівства слід вважати зачатками відповідно королівств Франція та Німеччина. Територія Імперії (Північна Італія, Швейцарія, Прованс, Бургундія тощо) так і не стала єдиною державою, оскільки за Мерсенським договором була поділена між Західно-Франкським і Східно-Франкським королівством.